VIKING

Norsk
arkeologisk årbok

Bind LXXIX – 2016

Oslo 2016

UTGITT AV
NORSK ARKEOLOGISK SELSKAP

Viking Open Access: <https://www.journals.uio.no/index.php/viking/>

ISSN 0332-608x

Villreinfangst i den sørlege delen av Midt-Noreg

– ein studie i fordelinga av bågastø, jordgravne og steinmura
fangstgroper

Innleiing

I denne artikkelen set eg fokus på jakt- og fangstanlegg for rein i den sørlege delen av Midt-Noreg. Undersøkingane som artikkelen bygger på, har bakgrunn i ein teori lansert av Øystein Mølmen (2000). Teorien omfattar fordelinga av jakt- og fangstanlegg, der bågastø skal dominere i vestlege fjellområde og jordgravne fangstgroper i austlege fjellområde. I artikkelen vil eg undersøke om det er empirisk belegg for teorien til Mølmen. For å prøve å kartfeste eit eventuelt grenseskilje mellom dei ulike jakt- og fangstmetodane har eg gjennomført nye registreringar (Sanden 2013), dessutan tatt i bruk geografiske informasjonssystem (GIS) for å kartfeste nye og eldre registreringar frå den sørlege delen av Midt-Noreg. Distribusjonskartet gir ei oversikt som tidlegare har mangla i forskinga, og viser utbreiinga av jakt- og fangstlokalitetar innanfor eit område som strekker seg frå Stranda kommune i sørvest til Surnadal kommune i nord og Oppdal i nordaust. I sør er grensa sett til Lordalen i Lesja kommune og til Dombås i Dovre kommune (sjå figur 1). Denne geografiske avgrensinga gjer det mogleg å diskutere bruken av jakt- og fangstanlegga i svært ulike landskapsområde, frå dei bratte fjell- og fjordområda i vest til det meir avrunda fjellandskapet i aust. Kartfestinga bidreg til vidare drøfting om kvifor ein eventuelt har ulik fordeling, spreining og konsentrasjon av bågastø, jordgravne og steinmura fangstgroper. Faktorar som kan ligge bak ei slik fordelinga av dei nemnde jakt- og fangsttypane, kan vere stort spenn i alder, ulik grad av ressursutnytting og organisering, etnisitet, dessutan tilpassingar til naturgitte tilhøve som klima, topografi og trekkmonster. Målet med artikkelen er difor ikkje å presentere eit endeleg svar på kvifor fordelinga av jakt- og fangstanlegg tilsynelatande er ulik i den sørlege delen av Midt-Noreg, men å opne for diskusjon og drøfting av temaet. Eg meiner at uavhengig av kva mi prøving av teorien til Mølmen konkluderer med, vil bearbeidinga av eksisterande kunnskapsgrunnlag danne eit viktig bidrag til framtidig forskning på og forvaltning av jakt- og fangstminne.

Omgrepsavklaringar – bågastø, jordgravne og steinmura fangstgroper og deira lokalisering i landskapet

Som nemnt i innleiinga tar denne artikkelen for seg to hovudmetodar for jakt og fangst på rein: bågastø og fangstgroper.

Bågastø, òg kjent som soter eller bogasteller, er skjul for ventande jegerar. Dei er oppbygde av stein, anten frittliggjande eller bygde inntil større steinblokker, som oftast i sirkel-

Figur 1. Oversiktskart over undersøkningsområdet og terreng-belte med høy konsentrasjon av bågastø, ifølge teorien til Mølmen. Illustrasjon: Guro Dehli Sanden.

eller halvsirkelform. Dei store bågastø-anlegga ligg som regel på snaufjellet, strategisk plasserte ut mot stupbratte fjellsider, som har fungert som stengsel for reinen og hindra han i å flykte, slik som opp mot Grinaren i Sunndal og Litlejordshornet i Norddal (Jordhøy mfl. 2011:49). Figur 2 viser eit døme på eit bågastø frå Slanglifjellet i Sunndal kommune

Fangstgroper kan delast inn i to hovudtypar: steinmura fangstgroper, òg kjende som fangstgraver, og jordgravne fangstgroper. Både steinmura og jordgravne fangstgroper har vore strategisk plasserte for å stenge kjende trekkruter for rein.

Steinmura fangstgroper er, som namnet seier, mura opp av steinar i ei rektangulær form (sjå døme på steinmura fangstgrav frå Grovåskaret i Nesset kommune, figur 3). Dei er vanlegvis om lag to meter lange, 60–70 centimeter breie og to meter djupe. Ofte har dei låge leiegjerder som går ut frå kvart hjørne av grava. Bruk av steinmura fangstgroper kjenner ein berre til fangst av rein. Eit karakteristisk trekk er at ein har utnytta naturlege stengsler i landskapet ved plassering av gropene, som flaskehalsar ved kantar/slåer på bratte fjellsider, smale passasjar ved vatn eller tronge skar. Det gjennomgåande trekket for steinmura fangstgroper er at dei ligg i noverande snauffjellområde. Til dømes viser ein analyse gjord av Sveinung Bang-Andersen (2004:37) av 61 steinmura fangstgroper i Setesdalen Vesthei at dei ligg på mellom 785 og 1325 moh., der hovudparten ligg på mellom 900 og 1200 moh.

Figur 2. Registrering av bågastø på Slanglifjellet i Sunndal kommune sommaren 2012. Foto: Guro Dehli Sanden.

Steinmura fangstgropar er vanlegvis funne enkeltvis, sjeldan fleire saman og aldri i store system, i motsetning til jordgravne fangstgropar, som kan vere ein del av ei lang fangstgroprekke (Bang-Andersen 2004:7). I dei austlege fjellområda i den sørlege delen av Midt-Noreg har ein døme på fleire kilometerlange fangstgroprekke. Steinmura fangstgropar er geografisk avgrensa til fjellområda mellom Trollheimen og Setesdalsheiane, og utgjer eit sørnorsk fenomen, dersom ein ser bort frå mindre, isolerte førekomstar i Vesterålen og i Jämtland. Jordgravne fangstgropar derimot har ei vidare og generelt meir austleg og nordleg utbreiing i Fennoskandia (Bang-Andersen 2004:15).

Jordgravne fangstgropar finn ein som regel i lågare terreng enn steinmura fangstgropar, og då som regel i skog og meir vegetasjonsrike område (Jordhøy mfl. 2005:25). Vidare er dei jordgravne fangstgropene gravne ned i lausmassar i undergrunnen, og kan opphavleg ha hatt støtteveggar av tre eller ein treramme rundt opningspartiet. Det finst òg døme på jordgravne fangstgropar med ei smal, rektangulær steinramme heilt nedst mot botnen av gropa (e.g. Bang-Andersen 2004:9). Jordgravne fangstgropar framstår i dag som runde eller ovale i forma, ofte med ein voll omkring (sjå døme på jordgraven fangstgrop frå Gråhaugen i Oppdal kommune, figur 4). Dei er kjende for å ha vore brukte på både rein og elg, men ein kan sjå på storleiken til gropene om det var elg eller rein dei har vore meinte for. Jordgravne fangstgropar for rein målar vanlegvis to til tre meter i diameter, men kan vere opptil fire meter, medan gropar for elg er gjennomgåande større (Mikkelsen 1994:102).

Figur 3. Steinmura fangstgrop, Grovåskaret i Nesset kommune hausten 2014. Foto: Kristoffer Dahle, Møre og Romsdal fylkeskommune.

Figur 4. Registrering av jordgraven fangstgrop – Gråhaugen, Oppdal sommaren 2012. Personen på bildet er Guro Dehli Sanden. Foto: Runar Hole.

Eit anlegg blir i denne artikkelen brukt om ei samling enkeltminne knytte til jakt og fangst av villrein, som har hange nær saman i bruk. Det kan til dømes vere ei rekkje med steinmura fangstgroper med leiegjerde som til saman har sperra eit smalt fjellpass kor reinen har måtta passere i si trekkroute. Ein lokalitet kan bestå av fleire jakt- og fangstanlegg, som til dømes på Slanglifjellet/Grinaren (ID 172951, 147392, 147393 og 172590) på grensa mellom Sunndal og Surnadal kommune. Her er det registrert fire bågastø-anlegg innanfor det eg i denne artikkelen vil definere som ein lokalitet. Her er den geografiske avstanden mellom anlegga så pass liten at dei menneska som har vore på jakt, kan ha veksle mellom dei fire anlegga utifrå vindretning og kva veg reinen har kome. Under ein organisert jaktturn av ei større gruppe kan ein òg ha spreidd jegerane blant dei fire anlegga og slik ha auka sjansen for fangst.

Øystein Mølmen, hans teoriar og verksemd

Storparten av dagens kunnskap om jakt- og fangstanlegg knytt til villrein i den sørlege delen av Midt-Noreg byggjer på kartleggingane til Mølmen. Mølmen var ikkje arkeolog, men han var ein av dei første som starta med registreringar av fangstminne i høgfjellet. Han har gitt ut fleire lokalhistoriebøker med oversikter over kjende jakt- og fangstanlegg, deriblant for Oppdal og Norddal, i tillegg til ei omfattande oversikt over fangstanlegg i Snøhetta-feltet (Mølmen 2000, 1995, 1979). I sine publikasjonar kjem han med interessante spørsmål og

teoriar rundt fordeling, bruk og organisering av villreinfangsten. I denne artikkelen er det Mølmen sin teori om eit jaktmetodisk grenseskilje mellom fjellområda i aust og vest i den sørlege delen av Midt-Noreg, eg vil diskutere.

Teorien legg til grunn at det er stor skilnad på fordelinga og mengda av registrerte fangstgroper og bågastø i dei vestlege fjellområda samanlikna med i dei austlege (Mølmen 2000:11), sjå figur 1. Få funn av fangstgroper i dei vestlege fjellområda kan indikere at fangsten her gjaldt tilfeldige streifdyr. Samstundes er det registrert store mengder bågastø i vestområda, og det kan så tvil om teorien om streifdyrbasert fangst av villrein (Mølmen 2000). Få registrerte fangstgroper og dominansen av bågastø står i kontrast til områda i innlandsfjella, der stor mengder fangstgroper (særskilt jordgravne) er registrerte. Mølmen (2000:54) meiner at utbreiinga av fangstgroper nærmast stoppar opp ved vasskiljet mellom aust og vest, der bågastø dominerer i den vestlege delen av vasskiljet, og at det er særskilt tydeleg i eit terrengbelte der store bågastø-lokaliteter dominerer. Dette terrengbeltet er berre eit par kilometer breitt, og strekker seg frå Geirangerfjorden i sør til Innerdalen i Sunndal kommune i nord. Mølmen hevdar at dette er eit kulturskilje, utan at han definerer nærmare kva han legg i omgrepet. Terrenget i vestområda er godt eigna for gropefangst, men Mølmen (2000:87–88) forklarar fråveret av fangstgroper med at jegerane i området ikkje har hatt kunnskap om denne fangstmetoden. Mølmen (2000:11) meiner at ei forklaring på den tilsynelatande manglande kjennskapen til gropefangst kan vere at det er stor aldersforskjell mellom dei store bågastø-lokalitetane i vest og dei største jordgravne fangstgrop-lokalitetane i aust. Han spekulerer òg på om nokre av dei vestlegaste og høgastliggjande bågastø-lokalitetane i vestområda kan stamme frå den eldste perioden av menneskeleg busetjing i Noreg.

Oversikt over kjende jakt- og fangstanlegg i den sørlege delen av Midt-Noreg

For å undersøke teorien til Mølmen har eg samla opplysningar om registrerte og kartfesta jakt- og fangstanlegg i den sørlege delen av Midt-Noreg. Informasjonen er samanstilt i eit distribusjonskart som viser over 4500 enkeltminne (Sanden 2013). Desse er skjønnsbestemde til 510 lokalitetar på grunnlag av topografi, reintrekk og utbreiinga av enkeltminna i landskapet (sjå figur 5). Den store mengda registrerte enkeltminne gjer at konsentrasjonar, spreingar og eventuelt grenseområde for dei ulike typane av jakt- og fangstlokalitetane blir synleggjorde. Ettersom distribusjonskartet dannar grunnlag for den vidare diskusjonen, er det nødvendig å seie noko om moglege feilkjelder.

Registreringane er gjorde av ulike aktørar, som til dømes Mølmen og andre privatpersonar, Møre og Romsdal fylkeskommune, NTNU Vitenskapsmuseet, Norsk institutt for naturforskning (NINA) og Saemien Sitje. Det gjer at registreringsmetodane og kvaliteten på registreringane varierer både i metode og detaljgrad. Registreringane i høgfjellet er ofte baserte på opplysningar frå privatpersonar, der kartfestingane er omtrentlege. Dette har endra seg dei siste 5–10 åra da handhalden GPS har vorte meir allemannseige. Vidare varierer det korleis anlegga har vore dokumenterte. I stor grad føreligg det berre opplysningar om kva type jakt- og fangstanlegg det er, i tillegg til tal- og kartfesting av enkeltminna og anlegga. Nærare informasjon, som konstruksjon, landskapsskildring og liknande, føreligg ofte ikkje. Kvaliteten på registreringane har soleis lagt føringar for korleis opplysningane kan nyttast. Ulik utstrekning av registreringar i forskjellige delar av undersøkingsområdet

er ein faktor som kan gje eit skeivt bilete av den eigentlege fordelinga av jakt- og fangstanlegg. Til dømes er det vesentleg betre kartlegging i Nesset kommune enn til dømes i Surnadal og Sunndal. Det kan gi inntrykk av at det er fleire fangstrelaterte kulturminne i Nesset enn i Surnadal og Sunndal, utan at vi veit om det reint faktisk er tilfelle.

Kartlegginga til Mølmen sluttar ved sørsida av dalføret til Sunndal kommune i nord og på Oppdal kommune nordaust i undersøkingsområdet. NINAs registreringar er i hovudsak knytte til område med bevarte villreinstammer, som Reinheimen, Snøhetta, Knutshø og Ottadalen villreinområde. Unntaka er nokre jakt- og fangstlokalitetar i Norddal, Rauma og ei delvis kartlegging av Oppdal-sida av Trollheimen sommaren 2012. Det gjer at området nord og nordaust for Sunndalen, som Innerdalen landskapsvernrområde og Trollheimen, i stor grad fell utanfor dei tidlegare meir systematiske kartleggingane. Dei jakt- og fangstlokalitetane ein kjenner til frå den vestlege delen av Trollheimen, er i hovudsak registrerte av privatpersonar. Eit unntak er bågastø-lokaliteten på Slanglifjellet-Grinaren, som vart regis-

Figur 5. Distribusjonskart over kjende jakt- og fangstlokalitetar i den sørlege delen av Midt-Noreg våren 2013. Opphavsrett Guro Dehli Sanden. Stor forskjell i mengda enkeltminne gjer at ein har ei anna storleiksinndeling for bågastø- enn for fangstgrop-lokalitetane på distribusjonskartet. Ein bør òg vere klar over at dersom ein har mange lokalitetar som ligg akkurat under neste storleiksnivå, vil det gi ei skeiv framstilling av funnbiletet. Distribusjonskartet har liten målestokk, og det medfører at enkeltminne som ligg eit stykke frå kvarande, i røynda vil bli oppfatta som ein lokalitet eller nær kvarandre på kartet. Kartet har ikkje som mål å gi ei nøyaktig kartfesting av enkeltminna, men har som funksjon å vise korleis dei registrerte jakt- og fangstanlegga fordeler seg i undersøkingsområdet på eit makronivå (Sanden 2013).

trert av underteikna i 2012 (Sanden 2013). Det er derfor sannsynleg at det finst fleire jakt- og fangstanlegg for villrein i desse områda enn det ein har kjennskap til i dag. Eit framtidig fokus på registreringsarbeid i lite kartlagde område vil truleg kunne gi høgare tettleik av jakt- og fangstanlegg og tilføre meir informasjon til det over-regionale biletet. Trass i desse moglege feilkjeldene ser eg nokre tendensar i fordelinga av fangstanlegga som eg i det følgjande skal trekke fram.

Ujamn fordeling av jakt- og fangstlokalitetane i undersøkingsområdet

Det over-regionale biletet, slik det kjem fram av figur 5, støttar opp under påstanden til Mølmen (2000:11) om eit belte med høgare konsentrasjon av bågastø-lokalitetar frå Geiranger i sør til Sunndal i nord enn i tilgrensande fjellområde mot aust. Det går fram av distribusjonskartet at jordgravne fangstgroper har ei særleg austleg utbreiing, sjå tabell 1. Dei største fangstgrop-rekkjene i undersøkingsområdet er registrerte i Dovre-området og den austlege delen av Oppdal. I den midtre delen av undersøkingsområdet finst det mindre og meir spreidde jordgravne fangstgrop-lokalitetar, men ingen på same storleik som lokalitetane i tabell 1. I Aursjøen-området i Snøhetta og Lordalen i sør i Reinheimen/Ottadalen finst det døme på større, jordgravne fangstgrop-lokalitetar (Jordhøy mfl. 2012:41; Jordhøy mfl. 2011:46). I dei vestlegaste delane av undersøkingsområdet har ein ikkje registrert jordgravne fangstgroper, med unntak av nokre meir enkeltliggjande groper nord i Nettet, Norddal og Rauma kommune.

Det er ein særskilt tydeleg konsentrasjon og utbreiing av bågastø-lokalitetar langs dei vestlege fjellområda. Vinteren 2013 var det i terrengbeltet frå Geirangerfjorden i sør til Sunndal kommune i nord registrert sju bågastø-lokalitetar beståande av over 21 enkeltminne og 14 beståande av mellom 11 og 20 enkeltminne. Begge desse storleiksgruppene av bågastø bør kunne seiast å vere store lokalitetar. Sidan sommaren 2013 har Astor Furseth og Runar Hole (2013, 2015 og personleg kommunikasjon) gjort ein del nyregistreringar av bågastø-lokalitetar som tidlegare har vore registrerte av Mølmen. Nyregistreringane resulterte i at tre av dei alt kjente største lokalitetane i vestområda, Fetegga (ID 158826), Krynkelen (ID 158918) og Litlejordshornet (ID 147596) i Norddal kommune, har vakse i omfang. Vinteren 2016 er det soleis registrert åtte bågastø-lokalitetar i vestområda beståande av over 21 enkeltminne, sjå tabell 2. Ein finn nokre døme på bågastø-lokalitetar med 11-20 registrerte enkeltminne i Aursjøen- og Dovreaksen-området, men dei største lokalitetane har ein berre registrert i vestområda. Elles har ein i heile den midtre delen av undersøkingsområdet

Tabell 1. Døme på større, jordgravne fangstgroplokalitetar i dei austlege fjellområda.

Kommune	Stedsnamn	Antall fangstgroper
Oppdal	Gråhaugen	51
Oppdal	Skarvatnet	129
Oppdal	Dindalen	90
Dovre/Oppdal	Dombås-Kongsvoll	1250

Tabell 2. Oversiktstabell over dei største registrerte bågastø-lokalitetane i dei vestlege fjellområda per 03.02.2016.

Kommune	Stadnamna	Antall registrerte bågastø
Sunndal/Surnadal	Slanglifjellet/Grinaren	51
Sunndal	Jønstadnebb	32
Neset	Frusalbotn	34
Neset	Fløtåskaret	37
Norddal	Ringshornet	24
Norddal	Littlejordshornet	111
Norddal	Krynkelen	51
Norddal	Fetegga	57

mindre og spreidde lokalitetar, der ein som regel har mellom éin og tre enkeltminne innan lokaliteten. Her opptrer òg bågastø i samband med steinmura fangstgroper. På fjelltangen Skaihø, ved Liafjellet heilt aust i Ottadalen villreinområde i Vågå kommune, ligg eit døme på ein større bågastø-lokalitet i det austlege fjellområdet. Dette jaktanlegget ligg utanfor mitt undersøkingsområde, men eg meiner det er eit interessant døme på eit større austleg bågastø-anlegg, og slik sett verdt å nemne. Det er hevda at dei store konsentrasjonane av bågastø på Skaihø har vore anlagt ved større snøfonner, som reinen har søkt til på varme sommardagar, og det har jegerane visst å utnytte (Jordhøy 2011:47).

Steinmura fangstgroper fordeler seg i stor grad over heile undersøkingsområdet, mellom bågastø-lokalitetane i vest som ei vestleg grense og dei store jordgravne fangstgrop-rekkjene i aust som ei austleg grense. Dei finst òg i same område som dei store jordgravne fangstgrop-rekkjene og bågastø-beltet, men ikkje i same omfang. Steinmura fangstgroper opptrer ikkje i same mengd som jordgravne fangstgrop-rekkjer; som regel ligg dei enkeltvis eller i mindre anlegg frå to til fire. Ein kan sjå ein større tettleik av steinmura fangstgroper rundt Aursjøen-området, men også i Romsdalsfjella og over grensa til Neset kommune.

Fordelinga av lokalitetane på distribusjonskartet viser eit tydeleg grenseskilje mellom dei tre jakt- og fangstmetodane knytte til villrein i undersøkingsområdet. Kartet viser eit tydeleg mønster av større bågastø-lokalitetar i dei vestlege kystfjellområda, medan dei store, jordgravne fangstgrop-lokalitetane dominerer i Dovre-området i den austlege delen av undersøkingsområdet. Eg meiner at ein kan sjå eit grenseskilje mellom aust og vest som går ved Aursjøen-området i Sunndal og Lesja kommune. Ved Snøhetta vest og Reinheimen vest dominerer steinmura fangstgroper og bågastø, medan i Snøhetta aust, Reinheimen aust, Ottadalen og Knutshø er det jordgravne fangstgroper som dominerer. Heilt vest i undersøkingsområdet dominerer bågastø som den vanlegaste jaktmetoden på villrein, og det er her ein finn dei største bågastø-lokalitetane. Eg meiner at distribusjonskartet viser ein særleg høg konsentrasjon av bågastø-lokalitetar i eit terrengbelte frå Geiranger i sør til Sunndal i nord. Min analyse støttar altså teorien til Mølmen.

Tre teoriar rundt fordelinga av dei tre jakt- og fangsmetodane

I det følgjande vil eg gjennomgå tre hovudteoriar for kvifor ein ikkje har nytta gropefangst som fangstmetode i vestområda i same grad som i dei austlege. Mølmen har fleire teoriar og tankar rundt det. Eg har samla teoriene hans og lagt til ein faktor om at biologien og trekk-mønsteret til villreinen spelar ei viktig rolle. Dei tre teoriene er: 1) stort spenn i alder, 2) ulik grad av ressursutnytting/organisering av villreinjakta, eller ulike etniske grupper, 3) ulik tilpassing av jakt og fangst etter klima, topografi og trekk-mønsteret til villreinen. Desse tre teoriene kan på kvar sin måte forklare den ulike fordelinga av jakt- og fangstanlegg i den sørlege delen av Midt-Noreg.

1. Stort spenn i alder

Ei forklaring på skiljet kan vere at jakt- og fangstanlegga har vore i bruk i ulike tidsperiodar. Som tidlegare nemnt meiner Mølmen at det kan vere stor aldersforskjell mellom dei store bågastø-lokalitetane i vest og dei største, jordgravne fangstgrop-lokalitetane i aust, og at det er ei mogleg forklaring på kvifor ein ikkje har fangstgropar i dei vestlegaste fjellområda (Mølmen 2000). Det er ikkje gjort mange dateringar av jordgravne og steinmura fangstgropar innan undersøkingsområdet. Tabell 3 viser ei oversikt over dei dateringane eg veit om.

Dei eldste daterte fangstgropene til Barth, som er baserte på dateringa av den opphavlege markoverflata, er omdiskuterte då sjølve bruken av gropa ikkje er datert, men gir ei bakre datering eller maksimumsdatering av når fangstgropa vart anlagt (Bang-Andersen 2004:46). Den opphavlege markoverflata vil vere eldre enn fangstgropa, men det vil vere usikkert kor mykje eldre (Amundsen 2007:66). Kristoffer Dahle (2014:20) reiser i samband med registreringa av fangstgropa på Høggholen i Rauma spørsmålet om kor vidt denne konkrete

Tabell 3. Oversiktstabell over daterte fangstgropar innan undersøkingsområdet.

Kven og når	Fangsttype	Område	Alder
Bang-Andersen 2004:53	3 steinmura fangstgropar	Setesdal Vesthei-området	Frå 300–1400 e.Kr. Sein romertid til mellomalder
Bang-Andersen 2004:53	2 steinmura fangstgropar	Setesdal Vesthei-området	Frå jernalderen
Bang-Andersen 2004:53	1 steinmura fangstgrop	Setesdal Vesthei-området	Bronsealderen
Edvard Barth, gjengitt av Mikkelsen 1994:102–103	1 jordgraven fangstgrop	Grimsdalen, Dovre	Slutten av Vikingtida–Mellomalder 1020–1210 e.Kr (920±70 BP)
Edvard Barth, gjengitt av Mikkelsen 1994:102–103	3 steinmura fangstgropar	Gravhø, Dovre	Mellomalder 1280–1395 e.Kr. (640±60 BP) 1335–1450 e.Kr (480±80 BP) 1440–1645 e.Kr. (350±80 BP)
Jostein Bergstøl 2015:139	1 jordgraven fangstgrop	Aursjøen, Lesja	Mellomalder 1450–1485 e.Kr.
Kristoffer Dahle 2014:20	1 jordgraven fangstgrop	Høggholen, Rauma	Mellomalder 1295–1415 e.Kr. (Beta-389614, 590 ± 30).

*Figur 6. Trespade framsmelta frå snøfonn i Grovåskaret i Nesset kommune hausten 2014.
Foto: Dag Ringstad.*

gropa og fangstgroper i låglandet generelt kan ha vore nytta til fangst av hjort og elg i staden for villrein. Hovudtyngda av dei nemnde daterte fangstgropene i undersøkingsområdet er frå vikingtid og mellomalder, men ein treng fleire dateringar for å kunne seie noko om når jordgravne og steinmura fangstgroper vart tatt i bruk, og kor lenge anlegga har vore i bruk. Om ein har brukt anlegga på ny eller tilført nye groper i eksisterande anlegg når reinfangsten har vore på det største, osv.

I 2014 var det ein spesielt tørr og varm sommar, som i kombinasjon med lite snø i fjellet gjorde at snøfonnene i høgfjellet minka kraftig. Det førte til at ein i Møre og Romsdal fekk inn veldig spennande funn som hadde smelta fram frå gamle snøfonner, og som kan knytast til jakt og fangst av villrein. På seinsommaren kom det inn ei melding om at det hadde smelta fram mykje bein og ein trespade frå ei snøfonn i Grovåskaret i Nesset kommune (ID 178071, sjå figur 6). Snøfonna ligg på om lag 1400 moh. i ei skråning like nedanfor eit av dei største steinmura fangstgrop-anlegga i Møre og Romsdal (ID 108254), med åtte registrerte steinmura fangstgroper med leiegjerde og eit sperregjerde. I slutten av september vart det organisert ein innsamlings- og registreringstur til Grovåskaret, i regi av Møre og Romsdal fylkeskommune og NTNU Vitenskapsmuseet. Det vart samla inn og dokumentert mange skremmepinnar, fleire gevir og bein med slaktemerke, rangler av tre og never (som har vore festa på skremmepinnane og blafra i vinden) og eit fletta tau (sjå figur 7). Gjenstandane og beinrestane som vart samla inn, bør sjåast i samanheng med dei steinmura fangstgropene, der snøfonna er ei forlenging av den fangstaktiviteten som skjedde der. Skrem-

mepinnane har leia reinen inn mot anlegget. Området nedanfor har truleg vore brukt til å slakte og partere reinsdyr for vidare frakt; det tyder dei innsamla beinrestane med skjeremerke på. Om snøfonna har hatt om lag den same utstrekninga dei siste 1000 åra, har ho kanskje vore brukt til oppbevaring av kjøtt, om fangsten vart så vellykka at ein ikkje fekk med alt i ei vende. Spaden kan ha vore nytta til å grave ned kjøttet i snøfonna og til å skrape av mose og lav for å dekke over dei steinmura fangstgropene og skjule dei for reinen. Trespaden har vorte C14-datert til 180–340 e.Kr. (Beta-403852, 1770±30 BP). Om ein knyt trespaden til bruken av dei steinmura fangstgropene, vil det seie at anlegget alt var i bruk i yngre romartid.

Ei utfordring med å undersøke denne hypotesen om stort spenn i alder er at det finst svært få dateringar av bågastø. Bågastø er eit kulturminne som i liten grad er eigna til C14-datering, då det som hovudregel ikkje er noko organisk materiale knytt til konstruksjonen. Ein er derfor avhengig av å finne typologisk daterbare gjenstandar som kan knytast til bruken av bågastø for kunne seie noko om alderen til kulturminnet. Ei feilkjelde er at eit bågastø kan ha vore gjenbruka og restaurert over lengre periodar i område der ein fortsatt har aktiv villreinjakt. Tidlegare har det vore dårleg med gjenstandsfunn i bågastø eller i tilknytning til bågastø-lokalitetar, men dei to siste åra har ein gjort spennande funn som følgje av varme somrar og stor snøfonnsmelting. I denne samanhengen er det òg interessant å sjå på to høgfjellsbuplassar innanfor undersøkingsområdet som i nyare tid har vorte undersøkte og fått datering til tidleg mesolitikum. Den eine ligg i Langfjelldal i Norddal kommune, den andre ved Reinsvatnet i Sunndal kommune, nordvest i Snøhetta-området. (Sjå tabell 5 for oversikt over nemnde høgfjellsbuplassar frå steinalderen.) Det som er interessant med begge desse lokalitetane (i tillegg til den tidlege dateringa), er plassering deira på høgfjellet, i nærleiken av jakt- og fangstanlegg i kjende villreinområde.

Lokaliteten i Langfjelldal (ID 146721) vart utgraven av Bergen museum sommaren 2012. Det vart då grave ut ein teltring, og det vart gjort 1097 funn. Buplassen er ein «rein» lokalitet, det vil seie at han ikkje har vore forstyrta av sekundære hendingar og besøk. Ifølgje Morten Ramstad (2014) gir det samla funnmaterialet frå lokaliteten inntrykk av korte opphald og stor grad av mobilitet. Lokaliteten er C14-datert til 8290–8820 f.Kr. (9010 ± 40

Figur 7. Tau framsmelta frå snøfonn in situ i Grovåskaret i Nesset kommune hausten 2014. Foto: Kristoffer Dahle, Møre og Romsdal fylkeskommune.

Tabell 4. Oversiktstabell over nemnde høgfjells steinalderbuplassar med Id nr. og nr. referanse til oversiktskartet, figur 9.

Stedsnamn	Kommune	Askeladden Id nr.	Nr. i illustrasjonskartet
Sandgrovbotn	Neset	129469	1
Reinsvatnet	Sunddal	113036	2
Langfjelldal	Norddal	146721	3
Brannhaugen	Oppdal	104368	4
Gjevilvatnet	Oppdal	113818	5
Skardvatnet	Oppdal	36676	6
Vermevatnet	Rauma	113134 og 113133	7

BP) (Ramstad, *under arbeid*). Men det er eit ope spørsmål om lokaliteten skal sjåast i samanheng med hushaldsmobilitet eller meir spesialiserte einingar, som til dømes ei jaktgruppe.

Lokaliteten i Langfjelldal ligg i relativt kort avstand til Ringshornet, der ein finn ein av dei største bågastø-lokalitetane i undersøkingsområdet (ID 158937). Det er ikkje usannsynleg at dei som hadde midlertidig busetnad i Langfjelldal, utnytta reintrekket ved Ringshornet og bygde strategisk plasserte bågastø der for å jakte villrein. Hausten 2014 vart det frå ei snøfonn som ligg like ved bågastø-lokaliteten på Ringshornet, smelta fram fleire jaktrelaterte gjenstandar som gir oss ny kunnskap om den tidlegare reinjakta i området. I løpet av to registreringsturar vart det samla inn ein skremmepinne, eit pileskaft, fragment av eit pilskaft, ein mogleg del av ein boge, ein del reinsdyrgevir og to beinspissar. Sjå tabell 5 for

Figur 8. Beinspiss, fram smelta frå snøfonn på Ringshornet i Norddal kommune hausten 2014. Foto: Kristoffer Dahle, Møre og Romsdal fylkeskommune.

oversikt over skildringa og C14-dateringane av nokre av gjenstandane frå snøfonna på Ringshornet. Funna frå snøfonna viser oss at det har vore jaktaktivitet i området frå yngre bronsealder og kanskje heilt tilbake til yngre steinalder.

Lokaliteten (ID113036) ved Reinsvatnet, på 830 moh., i Sunndal kommune vart funnen i 2006 i samband med at vasstanden var særleg låg på grunn av nedtappinga av Aursjøenmagasinet. Utifrå datering av gjenstandsmaterialet vart det foreslått at buplassen høyrer til Fosna-tradisjonen og var mellom 10 000 og 9000 år gamal. C14-dateringane av trekolet, som viste seg å vere brent bjørk, gav ein datering til 8900–8430 e.Kr. (Tua-6248). Dette gjer lokaliteten ved Reinsvatnet til ein av dei eldste i distriktet (Callanan 2008:30). Andre kjende høg fjells steinalderbuplassar i undersøkingsområdet er ved Sandgrovbøtt i Nesset, Brannhaugen, Gevilvatnet, Skardvatnet i Oppdal og Vermevatnet i Rauma. (Sjå tabell 4 for meir informasjon over nemnde steinalderbuplassar i høg fjellet og figur 9 for eit oversiktskart over kor dei ligg.)

Martin Callanan (2008:30) meiner at Fosna-buplassane i fjellet best bør forståast på bakgrunn av sesongbaserte jakt ekspedisjonar, der det truleg i hovudsak var reinsdyret som trekte menneske frå havet og opp i fjellet. Det er rimeleg å sette både lokaliteten ved Reinsvatnet og den tidlegare nemnde lokaliteten i Langfjelldal i samband med sesongbaserte jakt ekspedisjonar etter villrein i områda.

Hausten 2013 vart det gjort svært interessante funn av Furseth og Hole (2013) ved nyregistrering av ein større bågstø-lokalitet ved Fetegga (ID 158826) i Norddal. Det vart gjort funn av mange avslag i kvartsitt inne i eit bågstø og i eit område like ved fleire andre bågstø. Sommaren 2014 gjorde ei gruppe frå Bergen museum, leia av Morten Ramstad, ei sikringsgraving og innsamling av funn på lokaliteten på Fetegga. Til saman vart det på 13 område, både i tilknytning til bågstø og litt lenger unna anlegga, gjort funn av slått steinmateriale. Råstoffmaterialet består i hovudsak av ein særskild finkorna kvartsitt, men ein har òg nokre funn av bergkrystall og flint. Funnmaterialet står fram som særskild homogent. Hovudtyngda av reiskapane som vart funne var skjere- og kuttereiskapar, i tillegg til funn av tverr-

Tabell 5. Oversiktstabell over dateringane av gjenstandsfunn frå snøfonna ved bågstø-lokaliteten på Ringshornet i Norddal kommune.

Funntype	Skildring	Alder	Merknad
Beinspiss av gevir	19 cm lang, symmetrisk, heilt intakt	2300–1800 f.Kr./1800–1200 f.Kr. Sein-neolitikum/tidleg bronsealder?	Likande spissar i Noreg har vorte datert til sein-neolitikum og tidleg bronsealder (Ramstad 2015:64–65). Figur 8. viser bilete av spissen in situ.
Beinspiss av gevir	Fragmentert, 8,6 cm tangespiss	Yngre steinalder/Eldre jernalder	Formlikskap med slakte skiferspiller frå yngre steinalder så vel som jernpilar frå eldre jernalder. (Ramstad 2015:64–65)
Pileskaft	Fragmentert i biter	1050–910 f.Kr. (2850±30 BP) Yngre bronsealder	
Skremme-pinne		80–240 e.Kr. (1850±30 BP) Eldre romartid/overgangen til Yngre romartid	
Pileskaft	Med bevarte surringer ved pileskaftet	430–515 e.Kr. (1520±30 BP) Folkevandringstid

Figur 9. Oversiktskart over nemnde høgfjells steinalderbuplassar (sjå også figur 4).
Illustrasjon: Guro Dehli Sanden.

piler. Funna av tverrpilene vert knytte direkte til jakta på villreinen, og reiskapane vert knytte til slakt og partering av reinskrottar etter vellykka jakt. Funnmaterialet og måten steinreiskapane er produserte på, er ifølgje Hole og Ramstad (2015:36–37) typisk for slutten av eldre steinalder. Ein eldstad er datert til 4500–3800 f.Kr., og det støtter opp om den typologiske dateringa. Storleiken på anlegget på Fetegga (57 registrerte bågstø) vitnar om at jakta var organisert, og at det har vore mange jegerar samla der samtidig. Funna som er gjorde på Fetegga, gjer at ein bør sjå dei store bågstø-lokalitetane i dei vestlege fjellområda i eit nytt lys, både når det gjeld alder på anlegga og organiseringa av jakta. Eg er einig med Hole og Ramstad i at funna på Fetegga gjer at ein kan seie at bågstø-anlegg allereie var i bruk i steinalderen.

Dersom det viser seg gjennom fleire gjenstandsfunn knytte til bågstø-anlegg at dei største bågstø-anlegga i vestområda, slike som på Fetegga og mogleg Ringshornet, var i bruk alt i steinalderen, kan ein ikkje utelukke at eit stort spenn i alder kan vere ei forklaring på val av fangstmetode: bågstø eller fangstgrop. Men enno er det daterte materialet frå bågstø-lokalitetar for magert til at ein kan utelukke eller stadfeste teorien om at dei største bågstø-lokalitetane i vestområda er vesentleg eldre enn dei største fangstgrop-lokalitetane i dei austlege fjellområda.

2. Ulik grad av ressursutnytting/organisering av villreinjakt eller ulike etniske grupper

I eldre forskning har ein trekt fram ulik ressursutnytting som forklaringsvariabel for skiljet mellom aust og vest. Ellen Høigård Hofseth (1980:22–23, 52) har analysert materialet frå graver og lausfunn av pilspissar aust og vest for vasskiljet i Nord-Gudbrandsdalen. Utifrå sine analysar meiner Hofseth at det i yngre jernalder er mogleg at reinjakt i vestområda kan ha føregått på ein annan måte enn i områda lenger aust, og at reinjakt har vore meir intensiv i aust. Det kan kome av at fjellressursane har hatt meir å seie for folk i dalbygdene enn for folk busett i fjordbotnane i vest.

Egil Mikkelsen (1994:173) har gjort undersøkingar i Dovre-området. Her tar han for seg i særleg grad hustuftene og avfallsdyngene med gevir og beinavfall frå reinsdyrslakt på Tøftom. Mikkelsen ser massefangst av villrein i samband med ein høgkonjunkturperiode frå sein vikingtid til andre halvdel av 1200-talet. Kanskje kom massefangsten i stand og vart organisert av konge og storbønder i samband med etableringa av kaupangar og byar i andre halvdel av 900-talet.

Blir det riktig å sjå på bågastø-anlegga i vest som meir ei attåttnæring for småbønder og bygdefolk i fjordbotnane og dalføra i vestområda, medan dei store, jordgravne fangstgrop-rekkjene blir sett i samband med ei organisert ressursutnytting av villrein? Det har sjølv-sagt kravd ei form for organisering av villreinjakt om ein har brukt alle bågastø i eit anlegg med over 20 enkeltminne. Det kan vere ulik grad av «overordna» organisering, der til dømes storbønder, konge, fleire gardar eller familiegrupper kan ha gått saman om jakt og fangst av villrein. Men det ein har av dateringar frå anlegg og gjenstandsmateriale, er førebels ikkje stort nok til å kunne seie noko meir konkret om graden av organisering og variasjonar i ressursutnytting over tid innanfor undersøkingsområdet. Nokre av bågastø-lokalitetane har vore brukte i eit stort tidsrom, slik som den tidlegare nemnde bågastø-lokaliteten på Ringshornet. Her har ein daterte funn frå snøfonna like ved bågastø-lokaliteten som strekker seg frå yngre steinalder/bronsealder til slutten av eldre jernalder. Organiseringa og ressursutnyttinga av villreinen vil ha variert over tid, både om ein ser på aust kontra vest og på bågastø kontra fangstgropar og det store tidsrommet ein har datert jakt- og fangstanlegg frå.

Kan etnisitet vere ei forklaring på forskjellar i bruk av jakt- og fangstmetodar i aust og vest? Jordgravne fangstgropar har vore knytte til samisk kultur/aktivitet av Ørnulf Vorren (1957:144). Vorren var etnolog og ein av dei første som interesserte seg for jakt- og fangstanlegg for villrein. Han meinte at steinmura fangstgropar kan knytast til norske/norrøne bønder, medan jordgravne fangstgropar representerer ei samisk kulturytring. Dei færreste i dag støttar opp om dette synet, men teorien hans har nok påverka tankegangen og teoriane til både Mølmen og andre.

Bergstøl (2008) viser til dateringar av fangstgropar til bronsealderen og yngre steinalder i Noreg, Sverige og Finland. Det at ein har datert bruken av fangstgropar frå yngre steinalder til mellomalderen, kjem av at metoden og systema har vore brukte gjennom fleire tusen år. Det store tidsspennet gjer, ifølgje Bergstøl, at ein ikkje kan hevde at dei som brukte systemet den første og den siste gong, har hatt nokon innbyrdes etnisk relasjon. Den store mengda av registrerte fangstgrop-anlegg og det enorme geografiske området dei er registrerte i, gjer at ein ikkje eintydig kan tilskrive fangstmetoden nokon etnisk gruppe (Bergstøl 2008:154).

Både Mølmen og Vorren har hevda at det har vore ein tradisjon med steinmura fangstgroper frå Gudbrandsdalen og vestover, og jordgravne fangstgroper frå Østerdalen og austover. Bergstøl (2008) meiner at denne teorien bygger på eit for snevert kjeldemateriale, og at om ein hadde utvida karta sine til òg å gjelde austsida av Rondane, ville dette biletet ha vorte fullstendig endra. Bergstøl viser blant anna til at det har vorte funne steinmura fangstgroper i Østerdals-området og tilsvarande elggroper i Jämtland (Bergstøl 2008:154). Eg har gjennom distribusjonskartet mitt vist at dette skiljet mellom steinmura og jordgravne fangstgrop-anlegg eksisterer innanfor den sørlege delen av Midt-Noreg. Kartet viser at dei steinmura fangstgropene i større grad har ei vestleg utbreiing enn dei jordgravne, og motsett. Men det betyr ikkje at eg knyter fordelinga av dei to gropetypane til forskjellige etniske eller kulturelle grupper.

Eg meiner det er meir truleg at den avgjerande faktoren for val av fangstgroptype har vore grunnforholda på staden. Der det har vore mykje lausmassar, fin grus og sand, har ein bygd jordgravne groper, medan der det har vore skrint med jordsmonn, men mykje stein og blokkmark, har det vore enklare å bygge steinmura groper. Dette er ei oppfatning som eg deler med både Jordhøy mfl. (2011) og Bergstøl (2008:154).

Bergstøl (2015) meiner at resultata av utgravinga av den tidlegare nemnde jordgravne fangstgropa ved Aursjøen er interessante sett i samanheng med etnisitetsdebatten. Dimensjonane til den jordgravne fangstgropa skal vere svært lik steinmura fangstgroper, og ein del av fangstgropene for rein kan difor ha sett like ut. Det kan vere grunn til å tru at dei har vore bygde på same måte, og at forskjellane mellom dei to typane berre består av byggemateriale og grunnforhold. Tolkinga til Bergstøl er derfor at dei to typane er betinga av grunnen der gropene er laga (Bergstøl 2008:155).

Eit døme som viser slik tilpassing utifrå grunnforholda, er fangstanlegget i Lordalen i Lesja. Dette fangstanlegget består av fleire rekkjer med fangstgroper, som saman dannar ei lang fangstrekkje, som strekker seg gjennom ulike typar terreng. Anlegget består av både steinmura og jordgravne fangstgroper, der dei ulike fangstgrop-typane er brukte i ulike terreng. Den kortaste delen av fangstrekkja ligg i fjellbjørkeskog med lyngbotn. Her er i hovudsak dei jordgravne fangstgropene representerte. Den lengste delen ligg i ope fjellende med lyng-, lav- og blokkmark, og med relativt skrinn grunn. I denne rekkja dominerer dei steinmura fangstgropene. Jordhøy mfl. (2011) hevdar at fangstrekkja i Lordalen vitnar om ei tilpassing av groptype til grunnforholda på staden. Det finn støtte i den rådande trenden frå andre fangstanlegg, der steinmura fangstgroper er vanlege i snaufjellet, medan jordgravne fangstgroper er mest vanlege i lågareliggjande område med skog (Jordhøy mfl. 2011). Ein annan faktor ein heller ikkje kan utelukke, er gjenbruk av eldre groper, eller at ein har tilført nye fangstgroper til allereie eksisterande anlegg. Fleire C14-dateringar av fangstgropene i dette anlegget ville gitt svar på om det er ulik alder på gropene, eller om heile anlegget kan ha vore etablert i same periode.

Bergstøl (2015) meiner at sidan dei steinmura og gravne fangstgropene har sett like ut og finst i same anlegg/fangstsystem, er det vanskeleg å behalde argumentasjonen om ei etnisk forklaring på at det finst to typar. «Funn av fangstgroper alene kan derfor ikke brukes som et kjennetegn på verken samisk eller norrøn kultur. Blandingen av gravde og murte groper innenfor de same systemene tyder på at heller ikke konstruksjonsmåten kan knyttes til etniske grupper» (Bergstøl 2008:156). Det at konstruksjonen er lik, kan heller fortelle om kontakt mellom gruppene og utveksling av teknologi og ideer (Bergstøl 2015:141).

Om ein har valt fangstgroptype utifrå grunnforholda, kvifor har ein ikkje bruka metoden med grope-fangst meir i dei vestlege fjellområda? Som tidlegare nemnt meiner Mølmen at terrenforholda ved mange av bågastø-lokalitetane i vestområda er godt eigna for fangstgroper. Eg meiner at det truleg ligg andre faktorar bak, som klima, topografi og trekkmonsteret til reinen, ved val av jakt- og fangstmetode i dei vestlege fjellområda kontra dei austlege. Det vil bli presentert meir inngåande i det følgjande avsnittet.

3. Ulik tilpassing av jakt og fangst etter klima, topografi og trekkmonsteret til reinen

Ei forklaring på den ulike fordelinga av bågastø og fangstgroper kan være at fangstfolka i vest har tilpassa seg andre jakt- og fangstforhold enn dei i aust. Det har ført til ulike konsentrasjon og fordeling av bågastø, steinmura og jordgravne fangstgroper i undersøkingsområdet. Det kan òg vere ein kombinasjon av den biologiske åtferda til villreinen og at menneska har lært seg å utnytte desse tilpassingane. Terje Skogland (1994:50–53) tar for seg den biologiske åtferda til reinen og korleis han har tilpassa seg menneske, rovdyr og naturforhold. Reinen er polygam. Det vil seie at store delar av året lever bukkane og simlene i heilt åtskilde flokkar. Simlene kalvar i midten av mai. Den mest utsette livsfasen er under og like etter fødselen, og val av kalvingsområde er derfor ei viktig tilpassing. Simlene vel som regel bestemte område med kupert og ofte utilgjengeleg terreng, kor dei kan spreie seg i det høgtliggande terrenget, der barflekke og søkk gir vern og skjul. Vårvandringa skaper òg ein geografisk avstand mellom nyfødde kalvar og hiområda til rovdyra. Rundt midten av september byrjar brunsten, og då har bukkane slutta seg til simleflokkane. Reinen vandrar og søker beite sommarstid i høg grad etter kor insekta svermer, som igjen kjem an på temperatur- og vindforhold. På varme dagar med stor insektsverming trekker reinen opp frå beiteområda mot snøfonner i høgda, der det er meir vind og kjøleg luft. Snøen kjøler ned reinen og minskar insektplaga (Skogland 1994:24–25). Klimaet i steinalderen var mildare enn i dag. Fjellskogane gjekk minst 300 meter høgare enn no, og områda med snaufjell var tilsvarende mindre (Skogland 1994:37).

Skogland (1994:105) meiner at fangstgrop-lokalitetane ved Fokstua–Kongsvold på Dovre–Oppdal og Aursjøen-områda i Lesja–Sunndal vitnar om at ein her har utnytta dei store regionale reintrekka mellom sentrale beiteområde. Fangstanlegg i dei vestlegaste fjella og dei sentrale områda rundt sjølve Snøhetta-massivet var truleg baserte på fangst i samanheng med lokale beitetrekk. Konsentrasjonen av fangstanlegg i den sørlege og vestlege delen rundt Aursjøen-magasinet og utover i Romsdalsfjella vitnar, ifølgje Skogland, om at desse områda var eit mykje brukt sommarbeiteområde i tida då desse anlegga var i bruk.

Truleg kan ein sjå lokaliseringa av storparten av bågastø-anlegga på fjelltoppar i vest i samanheng med at reinen treng avkjøling og ly for insekt på snøfonner i sommarvarmen. Ei forklaring på at bågastø ligg i skar og liknande, kan vere at reinen om hausten trekker frå sommarbeita i vest mot vinterbeita i aust. Vind- og snøforholda ville ha vore avgjerande for om reinsflokkane ville ha trekt ut mot dei ytste fjelltangane i vest. Ustabil tilgang på rein og det at reinen treng ly på snøfonner i sommarhalvåret, kan ha ført til at menneska i vest har satsa på ein annan jaktstrategi enn dei i aust, der tilgangen på rein ved dei sentrale trekkområda har vore meir stabil og føreseieleg. Jakt med bågastø krev mindre arbeidsinnsats både i form av bygging, vedlikehald og tilsyn enn fangst i fangstgroper (Burhol 2012). Det er faktorar som kan ha spela inn ved val av jaktmetode i område med meir ustabil og usikker

tilgang på rein. Bågastø kan bevisst ha vorte valt som jaktmetode, i staden for fangst i fangstgroper, slik som i dei austlege fjellområda.

Avslutning

I denne artikkelen har eg gitt ei samla oversikt over registrerte jakt- og fangstanlegg knytt til villrein i den sørlege delen av Midt-Noreg. Eg har undersøkt om teorien til Øystein Mølmen om det i eit terrengbelte frå Geirangerfjorden i sør til Sunndal i nord finst ein høgare tettleik av store bågastø-lokalitetar enn i tilgrensande fjellområde i aust. Basert på mi samanstilling av nye data viser distribusjonskartet at det er ulik utbreiing og konsentrasjon av fangstgroper og bågastø i dei vestlege og austlege fjellområda i undersøkingsområdet. Eg meiner at det nødvendigvis ikkje er slik at berre ein forklaringsmodell er riktig, då fleire faktorar vil ha spela inn ved val av jakt- og fangstmetode.

Med utgangspunkt i Mølmen har eg diskutert tre slike faktorar: 1) stort spenn i alder, 2) ulik grad av ressursutnytting/organisering av villreinjakta, eller ulike etniske grupper, 3) ulik tilpassing av jakt og fangst etter klima, topografi og trekkmonsteret til reinen. Det verkar som om grunnforholda har vore den avgjerande faktoren for kva type fangstgrop ein har valt å bruke. Eg trur at forklaringsmodell nr. 3 i samband med nr. 1 er best eigna til å forklare fordelinga av bågastø og fangstgroper i undersøkingsområdet. Grunnen til at ein har valt bågastø som metode i vestområda kan vere at tilgangen på rein der er meir variabel enn i dei austlege fjellområda. Bågastø er, som nemnt, mindre ressurskrevjande å bygge og vedlikehalde, og ein slepp regelmessig tilsyn, slik ein må med fangstgroper. Førebels er det gjort for få dateringar av både bågastø og fangstgroper innan undersøkingsområdet til å kunne stadfeste om det er eit stort spenn i alderen mellom dei største bågastø-anlegga i vestområda og dei største fangstgropanlegga i austområda. Om det viser seg at bågastø-anlegga i vest og fangstgropanlegga i aust har vore i bruk samtidig, bør ein begynne å stille spørsmål om det ikkje òg har vore ulik ressursutnytting eller organisering av reinjakta. Bergstøl (2015) har vist at det er vanskeleg å behalde argumentasjonen om ei etnisk forklaring på at det finst to typar fangstgroper. Av dei tre forklaringsmodellane er det den at forskjellige etniske grupper skal vere knytte til bruken av dei ulike fangstmetodane, eg finn minst truleg.

Det er mange uløyste problemstillingar rundt bruken av anlegga, i høve til alder, omfang, jaktteknikk og samfunnsstrukturen bak jakta og fangsten. Det hadde vore interessant om fleire fagfelt, som geografi, geologi og biologi, kunne ha kome saman og jobba rundt desse problemstillingane. Det er mellom anna avgjerande å få dateringar av bågastø-anlegg for å kome vidare i diskusjonen, og her er truleg meir tverrvitskapleg forskning nøkkelen til ny kunnskap. Det arkeologiske og biologiske materialet som ligg skjult i snøfonner, kan vere med på å gi oss nye svar, både om menneska som jakta på høgfjellet, og om vegetasjon, klimahistorie og dyra som har levd der. Eg håpar at denne oversikta og presentasjonen av dei tre forklaringsfaktorane kan brukast til vidare forskning rundt jakt og fangst på villrein, og oppretthalde fokuset og interessa for høgfjellsarkeologi.

Takk

Til Lars F. Stenvik, Harald Bentz Høgseth, Kristoffer Dahle, Bjørn Ringstad og Silje Svin-saas Holiløkk for konstruktive tilbakemeldingar under skriveprosessen. Takk til Elisabeth Husaas Verløy, Aina Margrethe Heen Pettersen og Torill Einara Nerbøvik for korrekturles-ing og oppmuntrande ord.

Summary

Prehistoric hunting structures for reindeer in central Norway.

This article examines the distribution of prehistoric hunting structures for reindeer in the mountain area of central Norway. The article focuses on two different main types of hunting structures: stone bricked archery positions and pitfalls. Pitfalls can be divided into two groups: stone bricked pitfalls or pitfalls dug in the ground. This article aims to review a theory introduced by Øystein Mølmen, who has suggested that the two main types of hunt-ing structures, archery positions and pitfalls, have different distribution patterns in the mountain area of central Norway. The archery position type is densely concentrated in a belt of the coastal mountain area from Geiranger in the south to Sunndal in the north. In the mountain area further east, the dominant hunting structures consist, however, of large pitfall trapping systems. In my research, I have gathered information of over 4500 known hunting structures for wild reindeer in the mountain area of central Norway. This information is presented in a new map showing various concentration and distribution of the two main types of hunting structures. The map is used to review the distribution of the different types of hunting structures, and where the boundary between the different hunting structures may be identified. Does the map show the same pattern that Øystein Mølmen is arguing for in his theory? At the end of the article there is an attempt to raise questions and some possible explanations to why we have a different distribution and concentration of hunting structures in the western mountain areas compared to the eastern mountain areas.

Litteratur

Amundsen, Tina

- 2007 *Elgfangst og bosetning i Gråfjellområdet*. Varia, vol. 64. Kulturhistorisk museum, Fornminne-seksjonen, Universitetet i Oslo, Oslo.

Bang-Andersen, Sveinung

- 2004 *Reinsdyrgraver i Setesdal Vesthei: analyse av gravenes beliggenhet, byggemåte og brukshistorie*. AmS-Varia, vol. 40. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.

Bergstøl, Jostein

- 2008 *Samer i Østerdalen? En studie av etnisitet i jernalder og middelalderen i det nordøstre Hedmark*. Upublisert doktorgradsavhandling ved Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- 2015 *Fangstgroper, steinmura fangstgroper eller dyregraver? Arkeologiske undersøkelser 2005-2006*, redigert av Inger Marie Berg-Hansen, s.136–141. Kulturhistorisk museum, Fornminne-seksjonen ved Universitetet i Oslo, Oslo

- Burhol, Per Christian
2012 Utfor stupet: Fangststrategier i Fresvikfjellene. Upublisert masteroppgåve ved Universitetet i Bergen.
- Callanan, Martin
2008 Reinsvatnet 1 – Midtnorges eldste fjellboplass. *Leikvin: Årsskrift for Sunndal Museumslag* 2008:26–31
- Dahle, Kristoffer
2014 Isfjorden masseutak. Grøtta og Moa, gnr. 52 og 53 i Rauma kommune. Upublisert arkeologisk registreringsrapport ved Møre og Romsdal fylkeskommune.
- Hofseth, Ellen Høigard
1980 *Fjellressursenes betydning i yngre jernalders økonomi: Sammenlignende studie av bygdene øst og vest for vannskillet i Nord-Gudbrandsdal*. AmS-Skrifter, vol. 5. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.
- Hole, Runar
2013 *Rapport – Funn av kvartsittavslag i en bågastølokalitet. Fetegga i Norddal*. Arkeologisk registreringsrapport. Tarandus, Dovre.
2015 *Rapport – Funn av kvartsittavslag mellom to bågastølokaliteter på Krynkelen i Reinheimen nasjonalpark*. Arkeologisk registreringsrapport. Tarandus, Dovre.
- Hole, Runar & Ramstad, Morten
2015 Bågastøer og alpin fangst i eldre steinalder. *Villreinen. Årbok med aktuelt stoff frå Fjell-Noreg* 2015:35–40.
- Jordhøy, Per, Olav Strand, Raymond Sørensen, Roy Andersen og Manuela Panzacchi.
2012 *Villreinen i Snøhetta- og Knutshømrådet: Status og leveområde*. NINA Rapport, vol. 800, redigert av Per Jordhøy. NINA, Trondheim.
- Jordhøy, Per, Raymond Sørensen, Stig Aaboen, Johan Berge, Bjørn Dalen, Einar Fortun, Knut Granum, Thomar Rødstøl, Rolf Sørungård og Olav Strand.
2011 *Villreinen i Ottadalen: Kunnskapsstatus og leveområde*. NINA Rapport, vol. 643, redigert av Per Jordhøy. NINA, Trondheim.
- Jordhøy, Per, Kari Støren Binns, Stein Arild Hoem.
2005 *Gammel jakt- og fangstkultur som indikatorer for eldre tiders jaktorganisering, ressurspolitikk og trekkmonster hos rein i Dovretraktene*. NINA Rapport, vol. 19, redigert av Per Jordhøy. NINA, Trondheim.
- Mikkelsen, Egil
1994 *Fangstprodukter i vikingtidens og middelalderens økonomi: Organiseringen av massefangst av villrein i Dovre*. Universitetets Oldsaksamlings Skrifter, Ny rekke, nr. 18. Tangen Grafiske Senter, Drammen.
- Mølmen, Øystein
1979 *Villreinen i Snøhettafeltet: En registrering av fortidsminner etter den gamle villreinfangsten, reiens bruk av feltet, trekkveier, kalvingsområder, historikk m.v.* NVE, Statskraftverkene, Oslo.
1995 *Jakt og fangst i Oppdal*. Oppdal Jæger og Fiskerlag & Oppdal historielag, Otta.
2000 *Jakt og fangst i Norddal*. Norddal kommune, Otta.
- Ramstad, Morten
2014 *Små lokaliteter, stort potensial. Ny kunnskap om tidlig-mesolitikum på Vestlandet*. Elektronisk dokument, [www.http://norark.no/aktuelt/sma-lokaliteter-stort-potensial-ny-kunnskap-om-tidlig-mesolitikum-pa-vestlandet](http://norark.no/aktuelt/sma-lokaliteter-stort-potensial-ny-kunnskap-om-tidlig-mesolitikum-pa-vestlandet), besøkt 5. mai 2016.
2015 Ringshornet – klima, mennesker og reinsdyr gjennom 4000 år. *Årbok for Universitetsmuseet i Bergen* 2015:62–70.
Under arbeid *Langfjelldal, a Early Mesolithic single unit reindeer camp*.

Sanden, Guro Dehli

- 2013 Jakt og fangst på villrein. Ein komparativ analyse av jakt- og fangstanlegg knytt til villrein i Midt-Noreg. Upublisert masteroppgåve ved Norges teknisk-naturvitenskapelege universitetet. Elektronisk dokument tilgjengelig via: [www.http://ntnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:635249/FULLTEXT01.pdf](http://ntnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:635249/FULLTEXT01.pdf)

Skogland, Terje

- 1994 *Villrein: Fra urinnvåner til miljøbarometer*. N.W. Damm & Søn, Aurskog.

Vorren, Ørnulf

- 1957 *Villreinfangst med fangstgjerder og fallgraver*. Norsk skogbruksmuseums årbok 1:110–149.